

Волковинський О. С.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ОБРАЗ ФАКТУ І ЙОГО СТРУКТУРОТВОРЧА РОЛЬ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ РАДІОРЕПОРТАЖІ

Стаття присвячена дослідженню еволюційних змін у сучасному українському радіорепортажі в аспекті образу факту і його структуротворчої ролі. Визначено, що радіожурналісти залучають різноманітні звукові ефекти заради вирішення головного завдання – передачі достовірних відомостей із місць подій. З'ясовано, що експресивність матеріалу значно посилюється завдяки фонічній складовій. Встановлено, що в сучасному українському радіорепортажі важливим є не лише наведення фактів, але й створення на їх основі акустичних образів. Саме вони посилюють експресивну, емфатичну і мнемонічну функції журналістських радіоматеріалів. Доведено, що у радіорепортажі факт перетворюється на образ завдяки акустичним прийомам, асоціаціям і продуктивній уяві автора та реципієнта.

У статті розкрито закономірну обумовленість звукового образу його реалістичною основою як гарантом «відкладеної актуальності». Сумлінне фіксування радіожурналістом звукових свідчень в органічній єдності з текстом забезпечує те, що радіорепортаж стає історичним документом, до якого з плином часу інтерес не тільки не втрачається, а й, навпаки, посилюється. Також досліджено засоби урізноманітнення тексту сучасного українського радіорепортажу: динаміка звучання за рахунок чергування коротких і довгих речень; структура фрази за законами евфонії.

У статті розкрито процес трансформації сучасного українського радіорепортажу в провідний жанр з точки зору рецепції гонзо-журналістики та її стилевих елементів. Досліджено особливості включення ненормативної лексики в радіорепортаж, посилення сарказму і суб'єктивності оповіді. Визначено, що такі стилеві ознаки гонзо-журналістики засвідчують жорстоку і неприкрашену реальність, яка стає фактологічним підґрунтям для створення сучасних українських радіорепортажів.

У статті розглянуто принципову поліфонічність сучасного українського радіорепортажу. З'ясовано, що кожен голосовий прояв презентує різноманітні ідеї, думки, емоції. Радіорепортер перетворюється на кшталт диригента, який організовує загальне складне звучання матеріалу за принципом контрапункту.

Ключові слова: автор, відкладена актуальність, гонзо-журналістика, ефект присутності, контрапункт, образ, поліфонія, радіорепортаж, текст, факт.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток сучасної української журналістики вимагає досконалого і оперативного вивчення. На вістрі відчутних змін знаходиться такий провідний жанр як радіорепортаж. Журналісткознавство намагається пояснити сутність, загальний стан і особливості змін у вітчизняному інформаційному просторі. Найчастіше науковці звертають увагу на новітні медіа та їхню соціокомунікативну роль у нинішньому суспільстві. Однак не варто нехтувати вивченням традиційних жанрів, які також пристосовуються до соціально-інформаційних змін. Ця теза стосується важливості вивчення сучасного українського радіорепортажу, жанрова трансформація якого зумовлюється каузальними та іманентними чинниками. На практиці результати цього дослідження сприятимуть підвищенню

дієвості та ефективності радіорепортажу як майстерному журналістському витвору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені переважно вивчають пресовий репортаж. До прикладу, М.Василенко підіймає питання щодо перспектив подолання жанрової кризи у репортажі [1]. Особливості і функціонування образних мікросистем у структурі репортажу розглядаються в дисертації І.Гаврилюк [2]. Різноманітним виражальним засобам у радіожанрах присвячені праці І.Головенко [3], О.Семенової [9], О.Сербенської [10]. Безпосередньому вивченню прагматичного і когнітивного потенціалу виражальних засобів радіожурналістики присвячена монографія Ю.Любченко «Виразальна система радіожурналістики» [5]. Проблеми звукового образу детально розглядаються в моно-

графії П. Мірошніченко «Звуковий образ українського радіомовлення як національно-культурний феномен». Дослідник пропонує «нове тлумачення поняття»: звуковий образ слід розуміти як «синтезований комплекс виражальних засобів (мова, музика та шуми) зі стабільно високим потенціалом суттєвості-інтенціонального впливу на масову аудиторію, який безпосередньо залежить від мети комунікатора та мотивів, потреб і інтересів слухачів» [6, с. 49]. Це визначення потребує певних доповнень і коригувань. Необхідно підкреслити, що звуковий образ – це конкретно-об'єктивна і водночас умовно-асоціативна картина, створена семантично наповненим фонічним рядом, з метою візуалізації уявлень у свідомості реципієнта. Тому всі складові звукового образу (мова, шуми, музика) мають перебувати в гармонії, утворювати системну єдність. Між цими елементами не допускаються випадкові або невмотивовані зв'язки. Механічність з'єднання різних звукових засобів призводить до ходульності та неприродності звукового образу, до його трафаретності та буденності. Саме таким не до кінця вирішеним частинам загальної проблематики, пов'язаної з дослідженням образу факту в сучасному українському радіорепортажі, варто приділити більш ретельну увагу.

Постановка завдання. Попри наявну наукову літературу, у якій репортаж і радіожанри ставали об'єктами досліджень, до цього часу відсутні роботи щодо структуротворчої ролі образу факту в сучасному українському радіорепортажі. Головна мета цього дослідження – визначення еволюційних змін, що характеризують жанрові особливості сучасного українського радіорепортажу. Задля цього проводиться ретельне вивчення творів означеного жанру, що спроможне встановити важливі закономірності у розвитку вітчизняної журналістики на досить складному етапі. Фіксація і визначення суті головних тенденцій у модифікації жанрового змісту і жанрової форми в радіорепортажі здатні пояснити зміни, що відбуваються в українському інформаційному просторі за принципом детермінізму.

Виклад основного матеріалу. Радіорепортаж традиційно розглядають як провідний інформаційний жанр. Його головне завдання зводиться до передачі достовірних відомостей з місця події. Заради цього журналісти досить охоче залучають різні звукові ефекти. За рахунок посилення фонічної складової підвищується експресивність матеріалу.

Звернімося до матеріалів івано-франківської медіаплатформи «Urban Space Radio». Так,

в анонсі одного з радіорепортажів Наталки Патрікєєвої «Море. Завод. Людина» зазначається, що «це можливість почути часом дивне поєднання звуків металургійного комбінату Азовсталь, міста Маріуполь, та Азовського моря. А також почути про те, як доменна піч поєднується з мистецтвом» [7]. Радіорепортаж розпочинається з імітаційного шуму морських хвиль, що б'ються об берег. Згодом «звучать» доменні печі Азовсталі. Журналістка включає навіть епізод із чаюванням. У ньому герой радіорепортажу вимовляє фразу: «– Чорний чи зелений?» [7]. За наявним контекстом навіть складно здогадатися, про що йдеться. І тільки тоді, коли стають чутними звуки води, що ллється, слухач може зрозуміти, що мова велася про вибір чорного або зеленого чаю. У цьому радіорепортажі відсутня «пряма візуалізація». Тому слухач повинен актуалізувати уяву і відтворити візуальну картину силою власної фантазії. Успішно досягнуто ефекту присутності. Завдяки звуковому образу слухач максимально наближається до ситуації, що відтворюється в радіорепортажі.

Однак приклади вдалого поєднання звукового образу з об'єктивними реаліями і з авторським текстом у радіорепортажі межують зі зразками штучного чи механічного включення шумового фону в реальну ситуацію. Це свідчить про посилення тенденції до зниження рівня формальної майстерності радіорепортера. Замість природних шумів часто використовують матеріали з фонотеки. «Сьогодні зазнав значних трансформацій один із найбільш ефективних інформаційних жанрів – радіорепортаж. Окрім скорочення його хронометражу, змінилися підходи щодо звукового втілення: відмова від “живих голосів”, що замінюються синхронами, відсутність прямих репортажів, емоційності, що реалізується через шумовий супровід, спрощення “ефекту присутності”» [5, с. 63]. Така практика привносить штучність, знижує довіру реципієнта до достовірності ситуації, що відтворюється.

У деяких сучасних радіорепортажах стає відчутною проблема органічного поєднання акустичних деталей із текстом. Так у радіорепортажі «Місто жило, а тепер знову нічого немає. Як змінився Слов'янськ після 24 лютого? Подкаст-репортаж» автор-оповідач претендує на максимальну достовірність матеріалу. Та в одному з епізодів він повідомляє: «А ми їдемо далі» [8]. Але при цьому не чути звуків ні двигуна, ні шуму коліс. Натомість з'являються музичні вставки, які навіть асоціативно не пов'язані зі змістом тексту. Музичний супровід, на думку автора, має поси-

лити відчуття тривоги та напруження. У цьому об'єктивності подачі матеріалу знижується. Її змінює емоційна суб'єктивність. Звуковий образ відривається від реальності. Створюється паралельний фонічний ряд, який важко пов'язати з тим, що насправді відбувається. Не допомагають навіть складні асоціації.

Далі автор-оповідач повідомляє: «Дорога в сторону Кривого Рогу легка та приємна. Не вистачає хіба що своєї музики. Ми залишаємось у Кривому Розі в батьків Діми, бо сам він звідти. У місті майже безупинну лунають сирени» [8]. Але в цьому місці радіорепортажу не чути виття сирен. Натомість звучить та ж мелодія, що і на початку епізоду. Ефект присутності стирається. Автор забуває «не лише про фізичну присутність журналіста, а й про створення звукового образу, який би дав слухачеві змогу відчутти себе учасником події» [5, с. 73]. Домінантна жанрова ознака радіорепортажу приглушується.

Потім повідомляється, що волонтери заїжджають на завод за залізними скобами і до супермаркету за півкою. Але тлом йде та сама мелодія. Ні звуків заводського обладнання, ні шуму супермаркету не чути. Далі – більше. Автор переказує діалог із військовослужбовцем, який має позивний «Прораб». Тобто подається не сам діалог, а його авторський виклад. Матеріал стає схожим на лонгсторі. У цю розповідь іноді вкраплюються фрази волонтера Діми. Повідомлення про автомобілі, що їдуть назустріч, і гелікоптери, які пролітають поряд, також не підкріплюються відповідними звуками. Реципієнт просто зобов'язаний вірити на слово автору-оповідачу і насолоджуватися фоновою музикою, що заколисує і знімає будь-яке емоційне напруження.

Фраза «Ми почули гучний звук прильоту» [8] наповнюється смисловою експресією, внутрішньою напругою та залишається без звукового підтвердження. Фонічна образність не працює. Матеріал втрачає риси достовірності. Робота реципієнта надмірно ускладнюється. Слухач повинен лише на підставі текстового повідомлення створювати у своїй уяві відповідну картину. Але для цього процесу не закладаються відчутні передумови.

І тільки в місті Слов'янську в риболовецькому магазині, де розміщується волонтерський центр Тетяни, чути репліки і звуки безпосередньо з місця події. Навіть ті вставки, у яких чути голоси «Виконроба» або Тетяни, не подаються у формі діалогу. Просто чергуються дві монологічні лінії – авторська і персонажна. Авторські фрази

покликані забезпечити композиційну та смислову єдність усьому матеріалу, оскільки через відсутність звукового образу весь матеріал ризикує розсипатися на окремі мозаїчні частини.

Практика відмови від природного звукового ряду шкодить важливій якості радіорепортажу. Цю жанрову властивість можна назвати «відкладена актуальність». Річ у тім, що радіорепортаж із часом здатен набувати важливої функції – він стає історичним документом. Така особливість ґрунтується не тільки на текстовому свідченні, а й на звуковому образі. Звісно, це відбувається лише за умови природності й органічності входження відповідного звукового образу в радіорепортаж. Якщо журналіст відмовляється від включення в матеріал реальних шумів або підміняє їх штучними аналогами з фонотеки, тоді радіорепортаж позбавляється можливості виконувати роль історичного свідчення. «Відкладена актуальність» втрачається. У довгостроковій історичній перспективі звукова штучність радіорепортажу не забезпечуватиме стійкого інтересу до таких творів.

Сучасний український радіорепортаж характеризується ще однією прикметною рисою. Її поява, найімовірніше, зумовлена як впливом традицій північноамериканських ЗМІ, так і повномасштабною російською агресією. Йдеться про якості гонзожурналістики. Так, на «Радіо НВ» пролунав матеріал «Києву 1700 років, а вашій жабокряківці – 300. Репортаж з Конотопу». У назву винесено фразу, що була сказана однією з героїнь. Редакція не звернула уваги на, м'яко кажучи, відносну історичну достовірність висловлювання. Натомість, на передній план виступає вкрай суб'єктивна експресивність.

Розпочинається радіорепортаж із дуже своєрідного епіграфа. Звучить фраза російською мовою реального персонажа: «Ты вообще-то знаешь, где находишься? Это – Конотоп! Здесь каждая вторая женщина – это ведьма. У тебя завтра х** стоять уже не будет!» [4]. Табуїтована лексика зухвало вводиться у звуковий обшир репортажу. Відбувається це поряд із фольклорно-літературними алюзіями. У згадці про конотопських відьом переплелися відгомони історичних фактів, народних казок, реалістично-сатиричної повісті «Конотопська відьма» (1833) Г. Квітки-Основ'яненка. З'єднання таких пластів стає основою для розгалужених і численних асоціацій. Характерно, що радіорепортаж розміщений у рубриці «Війна в Україні», що супроводжується слоганом «Тільки перевірена інформація про війну в Україні».

Одразу за епіграфом йде авторське повідомлення: «Саме так на початку березня жителі

Конотопа на Сумщині зустрічали окупантів з пропозицією здати їхнє місто, що розташоване за 70 кілометрів від кордону з росією. Про те, що росіян тут не чекали і не чекають свідчить і білборд на під'їздах до населеного пункту з написом «На росію на х**» [4]. Журналістка рішуче відрікається від ролі об'єктивного спостерігача – неупередженість змінюється емоційною суб'єктивністю. Ненормативна лексика, яку проголосили персонажі й авторка, – не тільки засіб відвертого вираження почуттів. Табуйоване опорне слово стає асоціативною ланкою, за допомогою якої поєднуються структурні частини. Матеріал у радіорепортажі подається за асоціативною композицією, тобто за суто фейлетонним принципом. Більш важливими стають не стільки факти, скільки створені на їхній основі образи. Саме вони посилюють експресивну і мнемонічну функції аудіотекстів. У такій функціональній площині радіорепортаж і радіофельтон зближуються, дещо приглушуючи жанрові кордони і відмінності. Для цих жанрів емоційне відображення факту стає спільним. Однак у радіорепортажі образ факту створюється, переважно, завдяки акустичним прийомам, у радіофельтоні – вербальним.

Разом з тим, репортерка розширює арену для дії правила «наближення інтересів за географічним принципом». Річ у тім, що подібні білборди зустрічаються по всій неокупованій території України [11]. «Укравтодор» – державне агентство автомобільних доріг України, що відповідає за якісний стан транспортних артерій країни, розробило такі дорожні вказівники для російських окупаційних військ і реалізовувало їх через аукціони «для збору коштів на благодійні цілі» [12]. Тож білборд біля Конотопа легко впізнаваний жителями усієї України. У вказаному радіорепортажі звукова образність масштабується не тільки інтенсивними, але й екстенсивними шляхами. Авторка залучає табуйований контент з розрахунком на активну рецепцію з боку якомога широкого кола слухачів.

Включення ненормативної лексики в радіорепортаж не лише привносить стильову ознаку гонзо-журналістики, але засвідчує жорстоку і неприкрашену реальність. Сучасний український радіорепортаж став одним із жанрів, у якому відчутно проявляється рецепція гонзо-журналістики. Завдяки створенню в радіорепортажі образу факту, максимально наближеного до реальності, реципієнт отримує можливість опинитися в самому центрі відтворюваних подій. У його уяві може формуватися жива картина, що склада-

ється з різноманітного фонічного супроводу. Це допомагає краще збагнути суть тих фактів, про які розповідається в радіорепортажі.

Висновки. Текстовий варіант радіорепортажу має створюватися як слово, що звучить. Текст, що лунає, не може бути монотонним. Усуненню одноманітності сприяють варіативні інтонації, сформовані самим текстом: 1) динаміка звучання, коли продумано чергуються короткі й довгі речення; 2) побудова фрази за законами евфонії. Але про це журналісти, на жаль, мало дбають. Їм просто бракує певних знань, а ще і часу для належної підготовки радіорепортажу. Дедалі частіше радіорепортажі конструюються у студії. Журналіст не завжди має можливість побувати на місці події. Для імітації ефекту присутності використовуються фонотека з уже готовими звукозаписами. І це часто призводить до неприємних курйозів. Звуковий супровід може суперечити, дисонувати з тональністю або пафосом основного тексту.

Класичний радіорепортаж орієнтується на сувору документальність і на створення ефекту авторської присутності на місці події. Через це в репортажних творах посилюється увага до деталей і подробиць, монологічне мовлення часто витісняється діалогами або полілогами, логічно-конкретні визначення переважають над яскравими авторськими епітетами.

Сучасний український радіорепортаж також відзначений прагненням до посилення ефекту авторської присутності на місці події. Для цього широко залучаються фонічні засоби – шуми, різноманітні звуки, голоси. Відтворення життєвих реалій фонічними засобами створює відчутні передумови для формування образу факту. Адекватне сприйняття дійсності через звукове оформлення вимагає від реципієнта підвищення асоціативного мислення. Уява слухача формує сприйняття не тільки фактів, а й їх звукових образів. Діапазон асоціативних уявлень значно розширюється. Реципієнт, звісно, відштовхується від звукового ряду, заданого автором радіорепортажу. Але слухач не скутий повністю такими пропозиціями. Варіативність сприйняття зумовлюється також емоційним досвідом і станом реципієнта. Асоціативні картини, які малює його уява, можуть переводити подані автором факти в площину широких узагальнень або художньої умовності. Домисел може трансформуватися у вигадку. Факт може заміщатися його звуковим образом. У такий спосіб сучасний радіорепортаж легко долає обмеження інформаційних канонів і зближується з художньо-публіцистичними жанрами.

Реальна обумовленість звукового образу в радіорепортажі стає гарантом його «відкладеної актуальності». Іншими словами, сумлінне фіксування радіожурналістом звукових свідчень в органічній єдності з текстом забезпечує ще одну дуже важливу функціональну рису радіорепортажу. Він стає історичним документом, до якого з плином часу інтерес не тільки не втрачається, а й, навпаки, посилюється. Радіорепортаж функціонально наближається до епічних свідчень важливих подій. Також у радіорепортажі своєрідно зростає романна якість, завдяки якій матеріал достовірно й переконливо відтворює психологізм ситуацій, закарбованих у звуках.

Сучасний український радіорепортаж стає принципово поліфонічним. Багатоголосся радіорепортажу забезпечується функціональним паритетом між голосами, що звучать. У радіорепортажі зрівнюється вага голосів автора і персо-

нажів. Шуми, голоси персонажів функціонально слугують як ілюстративний матеріал. Однак за кожним звучанням голосів закріплюється презентація різноманітних ідей, думок, емоцій. Радіореporter виступає на кшталт диригента, який організовує складне звучання за законами контрапункту. З іншого боку, кожен голос, що звучить, привносить не тільки нову думку, а й стає імпульсом до нових асоціативних зв'язків. Багатоголосся в радіорепортажі часто призводить до тематичної діалогічності.

Очевидно, що створення звукового образу факту властиве багатьом радіожанрам. Спільним також можна вважати посилення асоціативної подачі матеріалу й асоціативного його сприйняття. Однак кожен окремий жанр зберігає певну специфіку. Така взаємодія загальних і окремих тенденцій потребує нових і ретельних досліджень.

Список літератури:

1. Василенко М. К. Репортаж. Перспективи подолання жанрової кризи. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2008. Т. 33. С. 11–14.
2. Гаврилюк І. Л. Образні мікросистеми в журналістському тексті: специфіка функціонування : автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.04. Запоріжжя, 2008. 20 с.
3. Головенко І. Виразальні засоби в інформаційних, аналітичних і художньо-публіцистичних радіожанрах. *Теле- та радіожурналістика*. Випуск 15. Львів, 2016. С. 135–142.
4. Києву 1700 років, а вашій жабокряківці – 300. Репортаж з Конотопу. *Радіо НВ*. 15 квітня 2022. URL: <https://podcasts.nv.ua/search-episodes.html?query=жабокряківці>
5. Любченко Ю. В. Виразальна система радіожурналістики : монографія. Запоріжжя : АА ТанDEM, 2016. 192 с.
6. Мірошніченко П. В. Звуковий образ українського радіомовлення як національно-культурний феномен. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 328 с.
7. Патрікеєва Наталка. Море. Завод. Людина. *Urban Space Radio*. URL : <https://urbanspaceradio.com/archives/series/radioreportazh-podcast>
8. Попадюк Федір, Рясний Дмитро. Місто жило, а тепер знову нічого не має. Як змінився Слов'янськ після 24 лютого? Подкаст-репортаж. *Радіо НВ*. 13 вересня 2022. URL : <https://www.pravda.com.ua/podcasts/podcast-klyati-pitannya/2022/09/13/7367309/>
9. Семенова О. В. Інтонаційна організація тексту радіорепортажу (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі французької мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2005. 21 с.
10. Сербенська О. Голос як важливий компонент мовленого слова. *Теле- та радіожурналістика*. Випуск 18. Львів, 2019. С. 305–320.
11. Федорів Ірина. 100 днів війни. Інформаційний фронт на бордах. *Дзеркало тижня*. 3 червня 2022. URL : <https://zn.ua/ukr/internal/100-dniv-vijni-informatsijnij-front-na-bordakh-.html>
12. Хотин Ростислав. Чи матюкаються солов'ї? Нецензурна лексика в часи війни. *Радіо Свобода*. 8 червня 2022. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-matyuky-netsenzurna-leksyka-ruskiy-korabl/31887525.html>

Volkovynskyi O. S. THE IMAGE OF FACT AND ITS STRUCTURING ROLE IN CONTEMPORARY UKRAINIAN RADIO REPORTING

The article is devoted to the study of evolutionary changes in contemporary Ukrainian radio reporting in terms of the image of the fact and its structuring role. It is determined that radio journalists use a variety of sound effects to solve the main task – to transmit reliable information from the places of events. It is found that the expressiveness of the material is significantly enhanced by the phonic component. It has been established that in contemporary Ukrainian radio reporting it is important not only to present facts but also to create acoustic images based on them. It is they who enhance the expressive, emphatic and mnemonic functions

of journalistic radio materials. It is proved that in a radio reporting the fact is transformed into an image through acoustic techniques, associations and the productive imagination of the author and the recipient.

The article reveals the natural conditionality of the sound image by its realistic basis as a guarantor of “deferred relevance”. The conscientious recording of sound evidence by a radio journalist in organic unity with the text ensures that the radio reporting becomes a historical document, to which interest is not only not lost but, on the contrary, increases over time. The article also investigates the means of diversifying the text of a contemporary Ukrainian radio report: the dynamics of sounding through the alternation of short and long sentences; the structure of the phrase according to the laws of euphony.

The article reveals the process of transformation of contemporary Ukrainian radio reporting into a leading genre in terms of the reception of gonzo journalism and its stylistic elements. The features of the inclusion of profanity in radio reporting, the strengthening of sarcasm and subjectivity of the narrative are investigated. It is determined that such stylistic features of gonzo journalism testify to the cruel and unvarnished reality, which becomes the factual basis for the creation of contemporary Ukrainian radio reporting.

The article deals with the fundamental polyphony of contemporary Ukrainian radio reporting. It is found that each voice manifestation represents a variety of ideas, thoughts, and emotions. The radio reporter turns into a kind of conductor who organizes the overall complex sound of the material on the principle of counterpoint.

Key words: *author, deferred relevance, gonzo journalism, presence effect, counterpoint, image, polyphony, radio reporting, text, fact.*